

Marko Dragić

PREDAJE I LEGENDE O TVRĐAVAMA U BOSNI I HERCEGOVINI

Uvod

Nekoć je bilo mnoštvo tvrđava u Bosni i Hercegovini, od kojih se još i danas vide ostatci. Za svaku od njih, više ili manje, postoje predaje i legende. Najviše je tih predaja i legendi vezano za dvorove banskih vladara u Bobovcu, Sutjesci, Kreševu, Jajcu i Blagaju, zatim za rimske gradove i starohrvatska naselja poput Mokriskika kod Širokog Brijega. Neke je tvrđave puk prozvao po legendarnim epskim osobama (kao onu Jankovac u Tomislav Gradu, prema Stojanu Jankoviću). Druge su mjesta mučenja, poput one u Ljubuškom, gdje su Turci mučili i ubili biskupa fra Danijela Vladimirovića. Za neke je, pak, puk pripovijedao kako se u njima nalazi skriveno blago.

Dvor na Bobovcu

Povijesni izvori spominju dvorove banskih vladara u Bobovcu, Sutjesci, Kreševu, Jajcu...

Sutješki dvor imao je snažne vlastite zidine. Sudeći po broju sačuvanih dokumenata, vladari su najčešće boravili u Sutjesci, zatim na Bobovcu i, pred kraj samostalnosti, u Jajcu.

Sutjeska i Bobovac smatrani su “stonim mistima”. Prema arheološkim istraživanjima, najveće građevinske objekte imali su dvorovi u Sutjesci i Bobovcu.¹

---

¹ Dr. Pavao Andelić: Bobovac i Kraljeva Sutjeska, stalna mjesta bosanskih banova i kraljeva, Sarajevo, 1973.

Dvor na Bobovcu prvi se put spominje 1356. godine u jednom pismu bana Tvrtka, a to je svega 6 godina nakon prvog spomena Bobovca kao grada. Kako je u to doba Tvrtko bio vrlo mlad i još se nije čvrsto ustalio na banskom prijestolju, opravdano je zaključiti da je bobovački dvor izgradio najkasnije polovicom 14. stoljeća ban Stjepan II. Kotromanić. Prema arheološkim unutarnjim nalazima, može se dokazati da su u izgradnji sudjelovali i kraljevi Tvrtko II. i Tomaš. Pretpostavlja se da je i kralj Ostoja ovdje izvodio neke radove, s obzirom na činjenicu da je pet godina na Bobovcu živio kao ekskralj (1404.-1409.). Hrvati u Bosni i svi susjedi smatrali su Bobovac glavnim gradom bosanske države. Tu se čuvala i bosanska kraljevska kruna.

Prilikom turskog osvajanja dvor na Bobovcu je temeljito opljačkan, a zatim zapaljen i u velikoj mjeri porušen. Turci su naknadno neke dijelove popravili i adaptirali, te su tu držali manju vojnu posadu, sve do početka 17. stoljeća. Od tada dvor je, kao i cijeli grad, potpuno napušten.

Tvrđava u Odžaku kod Bugojna

Bugojanski puk pripovijeda kako je u selu Odžak stolovao beg koji je bio gospodar cijelog Uskoplja (od Gornjeg do Donjeg Vakufa). U Odžaku još strše ruševine kule u kojoj je boravila turska posada. Vele da je kršćanin koji bi prolazio poljem morao sjašiti s konja, skinuti kapu i proći pokorno gledajući u zemlju da bi odao počast kuli odnosno njezinu gospodaru. Nije li to učinio, doveli bi ga u selo pred jednu lipu s alkama za koje bi ga vezali i batinali. Lipa se prije nekoliko godina osušila.²

Zvonigrad kod Fojnice

O Zvonigradu pripovijeda narod: "Na Zvonigradu živio je nekakav valjan težak Božo, po kome se selo nazvalo Božići. Ispod Zvonigrada ima veoma plodna zemlja, te je nju taj Božo obrađivao i tako građanima Kozigrada hranu pribavljao. Na Zvonigradu bio je načinjen zvonik i na njemu veliko zvono. Za to je zvono bila svezana žica koja je vodila na Kozigrad. Kad bi na Kozigradu nestalo hrane, potegnuli bi za onu žicu, a težak Božo, čim bi čuo zvono, odmah bi hranu nosio. Jedne godine ne urodi ljetina ovome težaku, te se on uputi kralju na Kozigradu da mu zajmi novaca za nabavu hrane. Kralj mu odbi molbu, ali on zamoli i po drugi i treći put, no svaki put prođe kao i prvi put. Težak uzdahnu, pa će reći kralju: 'Doći će vrijeme, kada ćeš davati za tovar moga klaka tovar novca, a ni onda ti dati neću', te se ko jadan ko žalostan

---

² Ljubo Lucić: *Željni bolje budućnosti*, Kalendar sv. Ante 1994., Svjetlo riječi, Livno, 1993., str. 92.

vrti kući, obori zvonik, presiječe žicu i svaku vezu s Kozigradom. Taj težak ostade nekako živ do ljeta, dok mu prisprije ljetina. Za kratko vrijeme iza toga opkoli nekakav neprijatelj grad, te u njemu nestane hrane. Sad se kralj sjeti seljaka i njegove prijete, te natovari tovar blaga i posla mu ga, da mu pošalje tovar žita, ali težak ne htjede na to ni pogledati.

Kralj je imao u Prozoru nekakva pobratima, koji se bijaše tada namjerio u Kozigrad, te ga zamoli i posla težaku, ne bi li on kurtarisao makar tovar žita, da ne umre od gladi. Ovaj pobratim ode težaku, a on ne znajući da će žito na Kozigrad dadne mu, te se tako oni spasoše u gradu.”³

Narod je pripovijedao kako je između Kozigrada i Zvonigrada bila ćuprija od lanaca, u ono vrijeme kada je u Bosni more bilo.

Navedene predaje zapisao je 1892. L. Grđić-Bjelokosić, dok 1956. V. Palavestra nije naišao na ove predaje istražujući Fojnicu i okolicu.

*Zagrad*⁴

U selu Škrobućani u Rami narod kazuje predaju o lokalitetu Zagrad smještenom iznad sela:

“A onde gori, po starini, gori, Zagrad se zove. Tu je taj neki grad nekad bio. To su tu kao nekad bili Rimljani. Pa da su onde prija Grci bili, pa da su ji Rimljani istrali.

Tako su to stari ljudi pričali. Ima tu, ko da su bile kućice. To je gori u Borovoj Ravni. Tu i neki stećci imaju.”

Puk u Trebinji također pripovijeda predaje o rimskim gradovima.

*Gradac u Ravnom*⁵

“U Ravnom ima Gradac. Preko njega vodi glavni put u Dalmaciju. Tu je bio rimski grad.

U Gradcu ima ćutuk put zlata. Konji mu odbijaju uši, ali ga niko ne mere naći.”

*Rimski grad u Trebinji*⁶

Na području Trebinje bio je rimski grad. Nađena je nadgrobna ploča iza stare Crkve sv. Roka. Ta ploča je, kažu, odnesena u muzej u Mostar ili Sarajevo.

---

³ V. Palavestra: *Historijska predanja i toponomastika u Fojnici i okolini*, GZM, n.s. sv. XXVII./XXVIII., Sarajevo, 1972./73., str. 144.

⁴ Predaju *Zagrad* zapisao sam 1997. godine na Škrobućanima u Rami po kazivanju Joze Papka.

⁵ Tu mi je predaju kazivao u Ravnom 1997. godine Tomislav Dobrosravić.

⁶ *Rimski grad u Trebinji* kazao mi je 1997. godine Tomislav Dobrosravić u Ravnom.

*Uzdolski Gradac*⁷

Nedaleko od Uzdola u Rami, na jednoj uzvisini, postoji lokalitet Gradac.⁸ Na tom mjestu su 1993. godine kopani rovovi pa se naišlo na podzemne svodove i hodnike. Nađeno je tu mnogo ljudskih kostiju, ostataka keramike, rimskog novca. Prije desetak godina tu su djeca, igrajući se, našla imponzantan mač, koji se nalazi kod moga kazivača.

Narod u Uzdolu već stoljećima čuva predaje o Gradcu:

“A, opet da ti pričam o Gradcu, kako sam u životu doživio.

Otišo doli u Sutomorje, prema Zeleniki, tražit posla. I, jednoga starog dida najem, prijatelja moga gazde Nike, di sam ja kosio.

Ajmo, vele, moj Ivice, mom prijatelju u Vitaljinu, rekne on meni.

Ajde!

Kad tamo dojosmo, pa pita on:

Prijatelju Niko, oklen ti taj momak?

Ja, grdna rano, bio onako mlad.

Oklen ti ovaj momak?

Ma, kaže, bolan, to mi je Bosanac od Prozora.

Jesi li ti, momak, baš iz Prozora?

Ne, nisam, ja reko, iz okoline.

Jesi li iz Ljubunaca?

Vidim ja, sve zna bolje od mene. Kad poje pričat:

Da vi znate, Bosna da znade, što je Gradac, kaže, tri godine, što ima samo u tri gromile petnest lakata jedna od druge, sva Bosna tri godine nit bi tribala sijat, ni kopat, ni ništa.

A, meni vrag ne dade. Ko mlado. Šta sam ja mislio onda?

I jesu li u Gradu ona dva vrila u životu? Nema dva metra jedan od drugog? Jesu, kažem.

E, niže vrila smrika i pod smrikom su gvozdene vrata. I ona se otvaraju. I tu je ulaz u grad jedan, a drugi je izlaz iz grada prema Ljubuncima. Doli je bila lopata Vlajčića i tuda je išla glavna cesta gradu. Je li živ javor neki?

Šta ja znam.

Ma, je, rekнем ja.

Ima još javora, ali nije stari sigurno živ, mislim ja.

Onud je povr njega cesta bila. Onda je onaj grad bio velik.

---

⁷ Predaju *O Gradcu* kazao mi je 1997. godine u Uzdolu Ivica Rajić.

⁸ Dana 5. kolovoza 1997. Tomislav Anđelić arheološki je rekognoscirao taj lokalitet. Vidi Tomislav Anđelić: Preliminarno izvješće o slučajnom arheološkom nalazištu na lokalitetu Gradac u Uzdolu kod Prozora, *Hercegovina*, 3(11), Mostar, 1997., str. 7.-15.

I sve je on pričo.
Ma, kaže, Bosna je puna novca. Samo triba ga nać.
Meni vrag ne dađe da ja knjige od njega zaiščem. Da mi napiše bar na list
di se to blago nalazi.
Tom čoviku bilo je sto osam godina. Ime mu ne znam.
Kad ja otišo kući za Svetog Antu doje mi telegram:
Veseli Ivica, prijatelj je umro.”

Norinska kula⁹

Prije tri-četiri desetljeća na području Neuma i Metkovića bila je česta predaja o Norinskoj kuli:

“U stara doba, priča se za rimsku upravu tu, a za grčku ne; samo za rimsku. Priča se da je tu bilo istočno i zapadno carstvo, rimsko. Onda da je Ercegovina ostala za zapadno rimsko carstvo. U Gabeli, u Norinu, bila kula (i sad se zove Norinska kula) tamo da je bija kralj postavljen neki. I da je on sabira iz ove pokrajine pobir, porez neki, i pridava Rimu. U to je neko vrime on doša pa se o’ toga odreka i počeja radit na svoju ruku, posta ko potpuni gospodar. I onda ga jedne godine opomenuli da on dođe da prinese taj državni porez, on nije. Druge godine nije. Treće godine počne se ogledavat: pod Metkovićem mornarica! Primičava se neka sila. I onda je on doša pa da naredbu ko god ima novaca kaki, broji, popiši i bježi u šume, krij se svak. I onda su ti ljudi došli, pa novce pokopali i sakrili, bižali u šume. I onda izašla na Metkovićim ta vojska rimska.

I onda kad su oni pošli ozdal, ta vojska, talijanska, naredba je došla da ne ostane nigdi u Ercegovini kamen na kamenu, da se mora sve privrnut i sve spržit. Onda — pobiglo u šume, razbiglo se tamo-ovamo. Oni kad su došli, pa po Ravnima su ovdi bili, sva sela poravnili, spržili, dosta ljudi pobili sve i tako su to brisali potpunoma taj narod. Onda je to tako, evo po Brotnju: Ograđenik, Gradac, Gradnići, Veliki Ograđenik, Mali Ograđenik, kud god pogledaš to je sama zidina, same ruševine. To su sve oni onda poravnili u ono doba. To su poravnili Rimljani.”

Široki Brijeg

Bakula spominje tvrđave u Borku više izvora Lištice, u Mokrom, u Čerigaju na Magovniku i u Buhovu na Ozrnju.

---

⁹ Usp. Stipe Botica: “Norun kralj” u: *Hrvatska usmeno-književna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb, 1995., str. 194.

U Borku iznad vrela rijeke Lištice, na teško pristupačnome mjestu, sagrađena je manja tvrđava. Turci su je osvojili 1477. godine. D. Mandić tvrdi kako je ta tvrđava bila Nebojša, glavni grad župe Večerić, a B. Rupčić misli da je to bio Kruševac, glavni grad župe Blato.

Blizu ruševine neke gradine u Mokrom nalaze se ostatci utvrđenoga naselja na teško pristupačnom brijegu. Postoji mišljenje da se tu nalazio grad Mokriskik o kojemu sredinom 10. stoljeća piše bizantski car Konstantin Porfirogenet.

Ljuti Dolac

U Ljutome je Docu postojalo mnogo ostataka velike tvrđave, u kojima je nađeno razno oružje. Tu je o. Mijo Nikolić 1866. pronašao kogač težak dvije libre, iako mu je neke dijelove izjela hrđa. Sigurno su, kaže Bakula, oni koji su rukovali takvim oružjem i predmetima morali biti veoma snažni.

U Biogracima ostatci tvrđave pokazuju veličanstvenost toga velikoga starog djela.

Područje Ljutoga Doca i Biograca bilo je naseljeno još u predrimsko doba, što potvrđuju brojni arheološki nalazi. Posebice je, međutim, važno za arheologiju spomenuti lokalitet rimskoga naselja u Biogracima — Gradina.

Gradac

U Knešpolju su postojali ostatci palača, što dokazuje kako je to mjesto bilo od velikoga značaja, kaže Bakula.

U Pologu, pored čuvenog vrela Grkuš, postoje ostatci slavne tvrđave zvane Zvonigrad. Postoje dvije slične pučke predaje o nastanku i nazivu toga mjesta. Po jednoj u Zvonigradu je bio neki Zvonimir koji je nestao (umro ili pobjegao) kada su Turci došli, a po uspomeni na njega grad je prozvan Zvonigrad.

Druga pučka predaja kazuje kako je tvrđava pripadala slavnoj obitelji Zvonimir ili Zvonimirović, pa je mjesto po njoj i dobilo ime Zvonigrad.

Zid tvrđave Zvonigrad je od lijepo obrađenih kamenih blokova koji podsjećaju na tehniku ilirskih Daorsa. Takva je tehnika otkrivena na nedovoljno istraženoj tvrđavi Ošanići kod Stoca. Vjerojatno je ta ilirska utvrda bila okrenuta prema ratobornim ilirsko-keltskim Dalmatima, nastanjenima od Cetine do Vrbasa i srednje Neretve sa središtem u Tomislav Gradu (Delminium).

Brotnjo

Na području Brotnja nalazile su se ogromne ruševine velikih gradova i palača u kojima su se često otkrivale starine. Ti ostatci, po Bakuli, govore

kako se Brotnjo, posebice sjeverni dio ravnice, ubrajalo među najbogatije zemlje.

Čerin u Brotnju

Bakula, također, u svom *Šematizmu* kaže kako se od Oznja povrh Hamzića do Neretve moglo nabrojiti 150 vrlo tvrdih svodova kuća, koje su mogli izgraditi samo bogati ljudi.

Puk je u Čerinu pripovijedao kako je to nekoć bio grad koji je imao tvrđavu Gradinu. Nađeni su neki ostatci iz rimskoga doba: miljokaz, mlin za masline, spomenik s reljefom, što ilustrira život rimskih robovlasnika i robova. Sve to dokazuje kako je Čerin još tada bio plodno, privlačno mjesto, gdje se bogato živjelo. Dokaz za to kako su rimski žitelji Čerina bili pokršteni je razbijeni sarkofag na kojemu je uklesan križ s kršćanskim simbolom Presvetoga Trojstva.

Istražujući ruševine, Bakula je otkrio nekoliko dobro obrađenih stijena kakvih nigdje u provinciji nije našao. Na jednome su se kamenu vidjele četiri glave raspoređene na četiri strane. Tamošnji puk je smatrao kako one predstavljaju četiri evanđelista. Međutim, Bakula je ustvrdio da to nisu četiri evanđelista.

Tako je ustanovio da se na zapadnoj strani kamena, otkopanoga u blizini spomenute crkve, nalazi veličanstveno obučeni oklopnik. Po Bakulinom opisu izgledao je kao filozof Seneka. S južne strane isklesan je potpuno gol muškarac, s obje noge u okovima. S krajeva okova postavljenih oko gležnjeva su dva nategnuta lanca što čvrsto drže ruke pružene prema zemlji, pomoću koluta svezanog za šake. Izgledao je kao ratnik koji leđima visi o zidu. Kod njegove desne noge vrat je neke druge životinje kojoj se raspoznaje samo desno uho. Po Bakulinome mišljenju, vjerojatno se radi o psu. Na istočnoj strani bio je neki konjanik kojemu se jedino dobro raspoznavala ruka, kojom drži uzde, i noge od gležnjeva. Uz konjske noge bio je uklesan pas koji ide slobodnim korakom. Na sjevernoj strani, također, bio je uklesan gol čovjek, leđima okrenut zidu, uzdignute glave, s ispruženom desnom rukom na stranu i položenom na ploču. Palcem desne ruke na dlanu je pritisnuo neki pisani list.

Bakula kaže kako se moglo vidjeti da je opisani kamen bio postavljen na izrađenom postolju, ali se ne zna koliko je ono bilo visoko.

Kod izvora Sritnice u Hamzićima postojale su ruševine velike tvrđave kao i u Dugandžijama.

Gradnići u Brotnju

Negdašnji Karlovac Čitluk imao je ruševine velike tvrđave pokraj vrela Sutivan, dok su Gradnići imali malu tvrđavu.

U Međugorju su nekoć postojale tvrđave: Miletina, Žuželj-Šipovac i Beden kod Cerna.

Ime Gradac i ostatci ogromne tvrđave, po Bakuli, govore kako je to nekada bio grad ili plemenita naseobina. U blizini Krein dvora prostirale su se velike ruševine palača.

U Blizancima su postojale ruševine triju tvrđava: Časak, Ripnoglava i ona na Obali, tj. nad Neretvom. Tvrđave su se nalazile i u Krućevićima, te u Šurmancima.

Mostar

Potoci su davno imali tri kule. U vrijeme pisanja *Šematizma* kula zvana "Ivan-beg" još nije bila potpuno srušena. Puk je pripovijedao kako je Ivan-beg bio zet junaka Jurja zvanoga Skender-beg. Postoji, također, pučka predaja da je to isti Ivan-beg čije su gospodarstvo ondašnji žitelji htjeli dignuti iz pepela.

Prema pučkoj predaji, mjesto Čitluk, smješteno suprotno od utoka rijeke Drežnice u Neretvu, imalo je tvrđavu.

U Skakalima je dugo postojala popravljana okrugla kula, opkoljena velikim dvostrukim zidom za prijelaz preko stuba u obliku puža. U toj kuli se pohranjivao zapaljivi prah, a ranije je služila za zaštitu kako se neprijatelju ne bi otvorio prolaz preko Skakala.

U Blagaju je postojala manja utvrda koja je u Bakulino doba bila još dobro očuvana.

Konjic

Konjic je za vrijeme bosanskih kraljeva bio znamenit grad, pa je u njemu držana i skupština Bosanskoga Kraljevstva.

Bijela je imala ruševine tvrđave, kao i Ribići i Radešine. Postoji (manje vjerojatna, kaže Bakula) pučka predaja kako je u Rakovu Lazu u Bijeloj car Dioklecijan imao tvrđave u kojima je držao obor divljih životinja.

Dugo je postojala predaja o tvrđavi Komin u Ribarima.

U Proplovu, od pećine Kornjača prema Spiljanima, na uzvišenoj hridi, nalazile su se ruševine tvrđave Galat.

Tvrđave su postojale i u Ovčarima, Trešnjevici, Vrbljanima, Tašanima i Kanjini. Svojom posebnošću isticala se ova posljednja koja je bila na visokom vrhu hridi pod brdom Preslica, čije su zidine dugo pobuđivale divljenje, kaže Bakula.

Rakitno

Na području župe Rakitno postojale su tvrđave u Sutini, Vrpolju i prema Tribistovu.

U Drežnici su postojale ruševine palače kneza Petrilja i tvrđave s njegovim imenom. Ta tvrđava kasnije je nazvana Grad Petrilj. Na njoj je od žalosti umro general Petar (ili neki fra Petar) kada je vidio kako Turci osvajaju Drežnicu.¹⁰

Seonica u Duvnu

Oko 614. godine rimski Delminium je porušen, o čemu svjedoče ostatci u zemlji, bazilika, trg i itd.¹¹

Vrlo je čudnovato, kaže Bakula, kako od nekoć slavnoga i moćnoga grada ima malo ruševina.

Pučka predaja to objašnjava time što je u prastarome Duvnu najviše kuća bilo napravljeno od drveta, pa tako nakon požara nije ostalo skoro ništa.

Tu predaju Bakula objašnjava tako što vrh Duvanjskoga polja ima mnogo ugljena i spržene zemlje na sve strane. Mogućnost predaje Bakula vidi i u dugo prisutnoj gradnji domova od drvenih stupaca.

Crvenice su u prošlosti bile zaštićene većom tvrđavom.

U Ančićima su prije 130 godina postojale ruševine dviju tvrđava.

Mjesto Privala nekada je imalo dvije solidne tvrđave.

Nad selom Kongora u Libu bila je najveća tvrđava u Duvnu. Tu su se nalazile raznovrsne starine. I to mjesto svjedoči kako su utvrde bile spaljene.

Ime sela i župe Kongora ilirskoga je podrijetla. Na planini Libu između Kongore i Borčana nalazio se glavni grad hrabrih ilirskih Dalmata. Taj grad Rimljani su prvi put osvojili i spalili 156. godine prije Krista. Na prostoru današnjih Borčana Rimljani su, 150 godina kasnije, podigli svoje naselje.¹²

Županjac

Postoji mišljenje kako je Županjac podignut na mjestu negdašnjega slavnog grada Duvna.

Mokronoge su u prošlosti imale 6 utvrda za obranu mjesta: prema Livnu 3 i prema Šuici 3.

U Eminovu Selu prije 100 godina postojala je veličanstvena kula. Prema pučkoj predaji, to je bila kula Stojana Jankovića, pa je tako i nazvana Jankova kula.

---

¹⁰ V. Palavestra: *Narodne pripovijetke i predanja iz Drežnice*, GZM BiH, Etnologija, n.s. sv. 37., Sarajevo, 1982., str. 181.

¹¹ *Šematizam Hercegovačke franjevačke provincije*, Mostar, 1977., str. 170.

¹² Isto, str. 180.-181.

Selo Blažuj imalo je jednu utvrdu, kao i sela Lug i Kuk.

Mjesto Sarajlije, po predaji, nekada je imalo 4 tvrđave koje su ga branile.

Iznad sela Letke postojale su ruševine dviju tvrđava s ostacima staroga Delminija.

Selo Vedašić također je nekada imalo dvije zaštitne tvrđave.

U Serđanima su postojale ruševine šest veličanstvenih tvrđava. Pučka predaja kazuje kako su od toga sela sve do Liba bili zidovi staroga Delminija.

Raštani su iznad i ispod sela zatrpani ruševinama velikih tvrđava. Po pučkoj predaji, u donjem dijelu sela bila je palača građanskih i krivičnih službenika koja je sezala sve do Mandina Sela.

Šuica

U Šuici se nalaze ruševine vrlo znamenite tvrđave Stržanj, poznate i po nazivu Ungarac grad. Mnogi misle kako je to rodno mjesto sv. Jerke, slavnoga crkvenog naučitelja. Moguće je da se to mjesto nekoć zvalo Stridon.

Pučka predaja kazuje kako je taj grad prije dolaska Turaka imao 40.000 žitelja, te da je imao svoga poglavara.¹³

Grad Ungarac ima povijesne temelje. Po pučkoj predaji dobio je naziv prema ugarskoj vlasti koja je bila u ovim krajevima i koja je ponovno izgradila tvrđave u Stržnju.¹⁴

Grabovica u Buškom

U Kazagincu su postojale veličanstvene ruševine dugačke 50 lakata. Te je ruševine puk nazvao Han.

Posušje

Južno od negdašnje crkve na Zavelimu postojale su dvije tvrđave, a jedna od njih zvala se Mošnjača.

Plodno mjesto Zagorje imalo je dvije stare utvrde.

U Jukića Mahali, na brežuljku Radovan, bila je nekada velika tvrđava i mnogo civilnih zgrada.

Rastovača je, također, u prošlosti imala utvrdu u Iвовiku, a tvrđave u Starom Polju i u Vučipolju, u Muslića klancu.

---

¹³ *Hercegovina prije 100 godina ili Šematizam fra Petra Bakule*, Mostar, 1970., str. 137.

¹⁴ Isto, str. 137.

Gorica

Gorica ima ruševine tvrđave. Ilirske utvrde i gradine u Gorici svjedoče o nazočnosti Ilira, hrabrih Dalmata, koji su se dugo opirali Rimljanima.

Sovići su na Krstini imali malu tvrđavu, a u Bobanovoj Dragi postojale su ruševine više velikih zgrada.

Ružići

Pokraj Čorluka u Grudama nalazile su se ruševine neke veličanstvene tvrđave, kaže Bakula.

U Cerovu Docu nalaze se ruševine tvrđave Bandićgrad, nazvane tako po obitelji Bandić kojoj je ta tvrđava pripadala.

Dragićina je, također, nekada imala dvije veličanstvene tvrđave, dok je u Tihaljini postojala znamenita utvrda.

Na području Drinovaca postojale su na tri mjesta ruševine utvrda, a u Blaževićima su postojale ruševine tvrđave.

U Drinovcima, nad Vrcanovom kućom, nalazili su se ostatci velike utvrde u kojoj su se, kaže Bakula, često otkrivale starine. Tu je nađeno šest velikih podzemnih prostorija s vrlo čvrstom apsidom.

Veljaci

U Veljacima se život odvijao i u srednjemu vijeku. Tvrtkov nasljednik kralj Stjepan Dabiša (1331.-1395.) daruje Veljake svojoj kćeri Stani. Kasnije su Veljaci bili posjed velikaša Radivojevića.¹⁵

U cijeloj župi Veljaci postojalo je samo sjećanje na staru tvrđavu u Orahovlju.

Humac

Humac ima vrlo lijep položaj te je i kod starih bio veoma cijenjen. Tu su, blizu rijeke, nađene dvije kamene ploče napisane latinskim slovima. Po natpisu se vidi kako je to kamenje bilo postavljeno na stari rimski hram koji se od starosti rušio pa su ga rimski konzuli popravljali. Kamenje je ugrađeno u pročelje Samostana na Humcu. Tu, na mjestu Gradčine, ima mnogo vješto obrađenoga kamenja, pregradnih zidova zgrada, crijepa i mnogo opeke.

Rimljani su u Humcu imali svoju bazu Bigeste, logor IV. legije. Ona je štitila most na Trebižatu ispod logora i sigurnost ceste iz Narone (Vid) prema

---

¹⁵ *Šematizam Hercegovačke franjevačke provincije*, Mostar, 1977., str. 144.

Saloni (Solin). Do te baze Rimljani su doveli vodu čak iz vrela Vrioštica u Vitini. Na Humcu su najjasnije vidljivi ostatci toga rimskog vodovoda.¹⁶

Na krševitom vrhu brežuljka nad gradom odskače, kaže Bakula, tvrđava solidne građe s nepravilnim kulama. Nju su Turci više puta dograđivali, ali se u Bakulino vrijeme dobro vidio njezin stari izgled. Tu je postojala kula s radionicom zvana Herceguša. Puk je dugo pripovijedaio kako je saziadao herceg Stjepan.

Iako je položaj utvrde bio strateški vrlo važan, činilo se kako su se Turci malo brinuli o njoj.¹⁷

Govoreći o stradanju biskupa Vladimirovića, Bakula spominje tvrđavu u Ljubuškom.

Turci su, dakle, bijesno tjerali duvanjskoga biskupa fra Danijela Vladimirovića te su, saznajući da se sakrio u Samostan sv. Ante u Mostaru, a kako ga ondje nisu našli, okrivili redovnike, okrutno ih pobili i Samostan pretvorili u ruševine 1570. godine.

Kada su Turci iste godine pronašli biskupa Vladimirovića u Samostanu sv. Katarine u Ljubuškom, okrutno su ga mučili i ubili, a Samostan opustošili. Biskup Vladimirović je pokopan u Crkvi sv. Kate u Ljubuškom. Tada je, prema predaji, neka nadnaravna sila priječila Turcima ulazak u kulu iznad Ljubuškog, pa su Turci tijelo ubijenoga biskupa prenijeli u kulu, gdje su ga najbrižnije čuvali i pobožno štovali.¹⁸

U 15. stoljeću herceg Stjepan izgradio je tvrđavu Ljubuški kako bi zaustavio prodor Turaka na jug i zapad. Ali ubrzo nakon pada Bosne (1463.) pod Tursku, pala je i ljubuška tvrđava 1477. Tada je počelo četiristoljetno ropstvo hrvatskoga naroda.

Po Bakuli, Zvirici imaju ruševine bezimene tvrđave.

Zaključak

Mnoštvo ostataka tvrđava štono još strše iz zemlje, ali i onih koje su zub vremena i zla događanja prekrili zemljom i zaboravom diljem Bosne i Hercegovine, nijemim su svjedokom burnoga višestoljetnog života u ovoj zemlji. Međutim, o tim tvrđavama, ali i o mnogo čemu drugom (o sakralnim objektima i predmetima, nastanku župa, svećenicima, grobljima, mučenicima, povijesnim osobama i događajima, uskocima i hajducima, krajevima, vodama)

---

¹⁶ Isto, str. 115.

¹⁷ *Hercegovina prije 100 godina ili Šematizam fra Petra Bakule*, Mostar, 1970., str. 160.

¹⁸ Isto, str. 30.

narod stoljećima pripovijeda priče, predaje i legende, kojima želi odložiti neminovnost tragičnih udesa te produljiti život i trajanje. Golem broj tih predaja i legendi utemeljen je u povijesnim i arheološkim izvorima. Nedvojbeno je, dakle, kako su i tvrđave dokaz trinaeststoljetnoga života, patnji i stradanja Hrvata na ovim prostorima.

Marko Dragić

Überlieferungen und Legenden über Festungen in Bosnien-Herzegowina

Zusammenfassung

Zahlreiche Überlieferungen und Legenden über Festungen in Bosnien-Herzegowina rekonstruieren anschaulich dreihundertjähriges Dasein und Leiden der Kroaten auf diesem Raum. Davon sind die häufigsten jene über die Höfe von Banen und Königen in Bobovac, Sutjeska, Kreševo, Jajce, Blagaj, ferner römische Städte und albkroatische Siedlungen wie Mokriskika bei Široki Brijeg. Einige wurden nach legendären epischen Personen genannt (wie Jankovac in Tomislavgrad nach Stojan Janković). Andere sind Märtyrerstätten wie jene in Ljubuški, wo Bischof Vladimirović von Türken gequält und getötet wurde. Für andere hingegen geht die Sage, dass sie Schatz verbergen. Eine Menge von Überlieferungen und Legenden über Festungen in Bosnien-Herzegowina gründet auf geschichtlichen und archäologischen Quellen.